

PREKYBINĖS KOOPERACIJOS SOCIALINIS BEI EKONOMINIS VAIDMUO BURŽUAZINĖJE LIETUVOJE

A. VENCKUS

Buržuazinės Lietuvos ekonomistai-kooperatininkai visą laiką pabrėžė didelį kooperacijos vaidmenį krašte. Ruošiantis šeštajam Lietuvos kooperatyvų kongresui, kooperatinis žurnalas „Talka“ vedamajame straipsnyje rašė: „Yra pagrindo šiandieną didžiuotis gražiai išbujojusia Lietuvos kooperacija, kuri plačiai ir giliai yra apėmusi visą krašto gyvenimą ir turi lemiantį vaidmenį Lietuvos socialinės ir ekonominės gerovės kūryboje.“¹

Kitais žodžiais tariant, buvo norima įtikinti, kad kooperacija, kaip „nekapitalistinė ūkio forma“, nešanti liaudžiai ekonominę gerovę ir tuo išsprendžianti visus socialinius klausimus.

Mėginimai pavaizduoti kooperaciją pagrindine ekonomine jėga ir su jos pagalba pašalinti socialinius kapitalistinio ūkio prieštaravimus geriausiai atveju gali būti vertinami kaip atspindys pirmųjų socialistų-utopistų svajonių (iš esmės reakcinių) vien kooperacija pertvarkyti visuomenę. Tai rodo tokių kooperatininkų „idealistų“ nesugebėjimą pakilti virš siaurų buržuazinės pasaulėžiūros rėmų ir teisingai įvertinti kooperatinio judėjimo ribotumą kapitalizmo sąlygomis.

Panašių siekimų nepagrįstumą seniai buvo nurodęs K. Marksas. „Tarp-tautinės darbininkų asociacijos steigiamajame manifeste“ jis rašė: „...1848—1864 m. patyrimas neabejotinai įrodė, jog, kad ir kaip kooperatinis darbas būtų puikus iš principo ir naudingas praktikoje, jis niekad nepajėgs nei sulaikyti geometrine progresija vykstančio monopolijų augimo, nei išvaduoti masių, nei net pastebimai palengvinti jų skurdo naštos...“² Tai bus galima pasiekti tik „organizuotoms visuomenės jėgoms, t. y. valstybės valdžiai, perėjus iš kapitalistų ir žemvaldžių patiems gamintojams.“³

Be tokios įvykių eigos buržuazija ir buržuazinės kooperacijos apologetai kaip tik labiausiai bijojo. Todėl tokie jų teiginiai rodo jų socialinę demagogiją ir klasines šaknis — siekimą kapitalistinę korporatyvinę ūkio ir visuomenės santvarką dangstyti demokratinių, tačiau kapitalizmo sąlygomis iš esmės reakcinių, kooperacijos idealų skraiste.

Tiesa, kai kuriose ūkio srityse kooperacija tikrai buvo įleidusi šaknis. Per kooperatinę „Pienocentro“ organizaciją buvo superkama, perdirbama ir eksportuojama didžioji pieno produktų dalis; kredito kooperatyvai buvo išdavę apie ketvirtadalį visų krašte per kredito įstaigas žemės ūkiui suteiktų

¹ „Talka“, 1940, Nr. 18—19, p. 321.

² K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. I, Vilnius, 1949, p. 323.

³ K. Marksas, Инструкция делегатам временного центрального совета по отдельным вопросам. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., изд. 2-ое, т. 16, М., 1960, стр. 199.

paskolų. Kooperatyvų sąjunga „Lietūkis“ supirkdavo ir eksportuodavo didžiąją dalį grūdų bei kai kurių kitų žemės ūkio produktų, taip pat importuodavo nemaža kai kurių kitų prekių ir buvo išaugusi į stambią monopolistinę organizaciją.

Tačiau iš tikrųjų įvairios kooperacijos rūšys; organizacijos ir įmonės buvo tokios pat kapitalistinės, kaip ir privatinės, jos duodavo naudos anaip-tol ne visai liaudžiai, o tik saujelei kooperatyvų narių, paprastai krašto buržuazijai — buožėms, dvarininkams, buržuazinei inteligentijai ir kitiems kapitalistų sluoksniams. Kooperacija ne tik negalėjo išspręsti socialinių klausimų, bet, keldama iliuziją, tarytum ji esanti priemonė jiems išspręsti, darė žalą darbininkų klasės judėjimui.

Buržuazija propagavo ir palaikė kooperaciją todėl, kad toji, viena vertus, savo reakcinėmis utopinėmis idėjomis padėjo slopinti revoliucinį judėjimą, traukė darbo žmones nuo klasinės kovos, kita vertus, padėjo kaupti stambius kapitalus, auginti nacionalinę buržuaziją.

Buržuazinė Lietuvos kooperacija dar kartą patvirtino, kad mokslinio socializmo pažiūros į kooperaciją ir kooperatinį judėjimą yra teisingos. V. Leninas yra nurodęs, kad kooperatyvai yra grynai komercinės įstaigos, kad jie skiriasi nuo kapitalistinių įmonių tik kaip kolektyvinės įmonės nuo privatinų, kad, konkurencijos spaudžiami, jie turi tendenciją išsigimti į buržuazines akcines bendroves.

Tikrąją kooperacijos prigimtį ir jos socialinį bei ekonominį vaidmenį parodo prekybinės kooperacijos buržuazinėje Lietuvoje nagrinėjimas.

* * *

Kooperacija kaip socialinis-ekonominis judėjimas Lietuvoje atsirado kaip išnaudojamų klasių ir gyventojų sluoksnių mėginimas pasipriešinti įsigalinčiam stambiajam kapitalui. Kaip ir kitur, Lietuvoje ji atsirado pirmiausia prekyboje, siekiant sumažinti plačiųjų gyventojų sluoksnių labiausiai jaučiamą prekybinio kapitalo išnaudojimą, o vėliau paplito smulkiųjų gamintojų tarpe, kredito srityje, kur buvo labai jaučiamas lupikiškojo kapitalo išnaudojimas.

Tačiau jeigu Vakaruose prekybiniai kooperatyvai ėmė steigtis XVIII a. antroje pusėje (pirma Anglijoje, paskui kitose Vakarų Europos šalyse), tai carinėje Rusijoje, dėl vėliau pasireiškusio kapitalizmo vystymosi, jie pasirodė visu šimtmečiu vėliau, tame tarpe viena iš pirmųjų vartotojų bendrovių buvo įregistruota Vilniuje 1869 m. kovo 13 d.⁴

Be to, pirmųjų vartotojų bendrovių steigėjai Lietuvoje nebuvo darbininkų bei valstiečių klasių atstovai, kaip tai buvo Vakaruose: darbininkų klasė Lietuvoje buvo dar negausi ir neorganizuota, darbo žmonės buvo mažai raštingi. Iniciatyvą rodė buržuazijos sluoksniai: valdininkai, carinės kariuomenės karininkai, filantropiškai nusiteikusi dvasininkija, gydytojai bei kita buržuazinė kaimo inteligentija. Tai rodo buržuazijos siekimą, iš vienos pusės, pasirodyti plačiųjų gyventojų sluoksnių ekonominių interesų gynėja, o iš kitos — kooperatinį judėjimą iš karto paimti savo kontrolėn ir jam vadovauti.

Darbininkų vartotojų draugijos ima steigtis kiek vėliau. P. Sidlauskis, vienas pirmųjų kooperacijos veikėjų ir jos praeities tyrinėtojų, nurodo, kad 1907 metais Kaune buvusios dvi darbininkų vartotojų draugijos — viena prie Šmito, kita prie Tilmanso fabriku. Tačiau, jo žodžiais tarant, abi jos

⁴ «Правительственный вестник», 21.III.1869, № 63. Prof. P. Salčius savo studijoje „Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 m.“ (Kaunas, 1937) prekybinių kooperatyvų prototipais Lietuvoje laiko XIX a. antroje pusėje dvarininkų organizuotus „kriščiioniškus kromus“, taip pat dvarininkiškąsias žemės ūkio draugijas. Tačiau nei vienuose, nei kitose kooperacijos principų beveik visai nebuvo. Tai buvo tik privatinės kapitalistinės įmonės.

buvo „po sparnu dirbtuvių savininkų“⁵, vadinasi, buvo įsteigtos savininkų pelno ar „filantropiniais“ sumetimais.

Nemažą reikšmę prekybinei kooperacijai vystyti turėjo nacionalinės buržuazijos siekimas įsigalėti prekyboje. Neturėdama pakankamai kapitalų, ji ėmė organizuoti „draugijiškas krautuves“ bei vartotojų bendroves. Prekybos verslo imtis ragino ir draudžiamojo laikotarpio buržuazinė spauda.⁶

Tokių raginimų įtakoje atsiranda pirmosios „draugijiškos krautuves“ Marijampolėje (1893 m.), vėliau Naumiestyje, Pilviškiuose.⁷

Kooperacija aplamai, ypač prekybinė, Lietuvoje, kaip ir visoje carinėje Rusijoje, iš pradžių vystėsi labai lėtai. Jai vystytis trukdė ir didelės baudžiavinės liekanos po 1861 metų reformos, ir pasenusi kooperatyvų registracijos centralizacija, ir nacionalinė priespauda bei suvaržymai imperijos pakraščiuose. Pagaliau, skatinti kooperatinį judėjimą iš pradžių nebuvo suinteresuota ir buržuazija, nes dėl palyginti lėto kapitalizmo vystymosi silpnas tebebuvo ir proletariato judėjimas. 1905 metų pradžioje Kauno gubernijoje būta tik 18 vartotojų bendrovių.⁸

Po 1905 metų aplinkybės pasikeitė: revoliucijos eigoje Rusijos darbininkai ir valstiečiai išėjo turtingą politinio auklėjimo mokyklą, besivystantis kapitalizmas ir didėjantis išnaudojimas, revoliucijos pamokos — visa tai vertė juos organizuotis. Pabūgusi buržuazija ima Vakarų pavyzdžiu ieškoti priemonių revoliuciniam judėjimui slopinti. Pagausėjo ir kooperatyvų: prieš pirmąjį pasaulinį karą Lietuvoje buvo jau apie 150 prekybinių kooperatyvų su maždaug 25 000 narių.⁹

Kooperatyvų narių tarpe vyravo valstiečiai. Seno kooperacijos veikėjo P. Šidlausčio duomenimis, valstiečių buvę 65%, naujikų („bubelių“, sklypininkų) — 23%, samdinių — 6%, kunigų — 4%, amatininkų — 2%. „Abelnai vartotojų draugijose dalyvauja tankiausiai kunigai ir vidutiniški luomai: ūkininkai su naujikais kaimuose, kunigai ir esantieji po kunigų įtakte darbininkai, tarnai ir t. t.“¹⁰ Taigi kooperatyvai buvo didelėje dvasininkijos ir kitų buržuazijos sluoksnių įtakoje. Tai matyti ir iš kooperatyvų valdymo organų sudėties. „Vilniaus kooperatorių būrelio“ iniciatyva surinktais duomenimis, 1911 metais kooperatyvų valdybose būta: kunigų — 25%, dvarininkų — 13%, gydytojų — 4%, vargonininkų — 4%, kitų profesijų asmenų — 10% ir valstiečių — 36%.¹¹

Kooperatyvai darė palyginti nedidelę apyvartą, neturėjo ir kiek didesnių savų kapitalų. Siekiant padidinti apyvartines lėšas, vienam nariui buvo leidžiama turėti net iki 50 pajų. Ši aplinkybė darė kooperatyvus visiškai priklausomus nuo buržuazijos, kuriai rūpėjo pelnas. P. Šidlauskis pateikia duomenų, kaip iš Kauno „Nemuno“ vartotojų draugijos, pirmiesiems dvejiems metams pasibaigus be dividendo, išstojo 21 narys, kurių kiekvienas atsiėmė vidutiniškai po 50 rb. pajų įnašų, tuo tarpu kai vidutinis pajus buvo 25 rb.¹²

Tiek Vakaruose, tiek ir Lietuvoje kooperatinį judėjimą jau pačioje pradžioje stengėsi panaudoti buržuazija ne tik ekonominiams, bet ir politiniams savo tikslams. Pavyzdžiui, tai ryškiai rodė dviejų lygiagrečių kooperatyvų įsteigimas Marijampolėje. 1907 metais socialistų liaudininkų partijos vadai (K. Grinius, P. Vitkauskas ir kt.) įsteigė „Marijampolės ūki-

⁵ „Lietuvos ūkininkas“, 1907.X.31—XI.13 d., Nr. 44, p. 652.

⁶ Žr. P. Liuto (P. Leono) straipsnius: „Keli žodėi apie prekystę (kupcystę) ir amatus“. „Szwiesa“, 1887 m., Nr. 1—2; „Apie bendroves“. „Szwiesa“, 1888 m., Nr. 1—2.

⁷ Žr. P. Salčius, Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 m., Kaunas, 1937, p. 65.

⁸ Ten pat, p. 73.

⁹ P. Salčius, Lietuvos kooperacija 1915—1919 m., Kaunas, 1930, p. 4.

¹⁰ „Lietuvos ūkininkas“, 1907.X.31—XI.13, Nr. 44, p. 651—652.

¹¹ P. K., Lietuvių vartotojų draugijos pagal 1912 m. ankieta, Vilnius, 1912.

¹² „Lietuvos ūkininkas“, 1907.XI.7 (20), Nr. 45, p. 665.

ninkų draugovė“, o po pusmečio seiniškiai kunigai (Vailokaitis, Staugaitis ir kt.) politiniais tikslais įsteigė „Lietuvių krikščionių žemės ūkio draugiją „Zagrė“.

Nors apylamai prieškariniai kooperatyvai buvo silpni, tačiau kai kurie iš jų virto stambiomis kapitalistinėmis įmonėmis. Pavyzdžiui, abu minėti marijampoliškiai kooperatyvai turėjo labai išsišakojusį prekybos tinklą ir darė dideles apyvartas: „Lietuvos ūkininkų draugovė“ turėjo 25, „Zagrė“ — 27 skyrius. „Zagrės“ veikla buvo išvystyta net trijose gubernijose (Slovakų, Vilniaus ir Kauno), jos apyvarta 1913 metais pasiekė 300 tūkst. rb. „Zagrė“ pretendavo tapti centrine kooperatine organizacija visai Lietuvai (Rusijos imperijos ribose), tačiau centro nuošalumas, taip pat prasidėjęs pirmasis pasaulinis karas tai sutrukdė.¹³ Kadangi ir vieno, ir kito kooperatyvo nariais daugiausia buvo buožija ir kiti buržuazijos sluoksniai, nesunku suprasti, kam šie kooperatyvai buvo naudingi.

Ir lietuviškosios buržuazijos valdymo metais prekybinė kooperacija Lietuvoje vystėsi silpnai. Pirmaisiais metais mėginta panaudoti kooperaciją karo sugriautam krašto ūkiui atstatyti, o svarbiausia, trūkstant stambių privačių kapitalų, jiems kaupti.

Tatai atsispindėjo ir naujai įsteigtos Prekybos ir pramonės ministerijos programoje, kuri buvo išdėstyta „Kooperacijos bendrovių ir jų sąjungų įstatymo“ (priimto 1919.I.30) įžangoje. Čia, pabrėžus kooperacijos reikšmę kapitalams akumuliuoti, pirmon vieton buvo keliami vartotojų kooperacija, kuri turėjo paruošti prekių, kurias pati ministerija ruošėsi užpirkti, paskirstymo aparatą, siekiant pašalinti privačių pirklių spekuliaciją. Lygiagrečiai buvo numatyta skatinti gamybines, pirmiausia žemės ūkio, taip pat kredito kooperaciją. Toliau įžangoje sakoma: „... Prekybos ir Pramonės Ministerijos kooperacijos politika sudarys tai, kad suorganizavus ir pradėjus kurtis kooperacijos įstaigoms, kiek galima šios visos įstaigos koncentruoti dėl perėjimo kooperacijos prie didesnės prekybos ir prie stambios pramonės...“ Bet, iš anksto numatydami tokių pastangų beviltiškumą ir būdami ištikimi buržuazijos tarnai, šio įstatymo įžangos autoriai pradėtą mintį baigia taip: „... žinoma, kiek tai mūsų krašte galima.“¹⁴

Kooperatyvų steigimas buvo organizuojamas iš viršaus. To ėmėsi prie ministerijos organizuotas Kooperacijos departamentas, kuris paruošė ir „Kooperacijos Bendrovių ir jų Sąjungų Įstatymą“ bei pavyzdinius vartotojų, kredito, gamybos bendrovių bei jų sąjungų įstatus.

Vartotojų bendrovės ėmė steigtis labai greitai: 1919 metais jų įregistruota net 254, 1920 m. — 58.¹⁵ Įsisteigę kooperatyvai būrėsi į sritines sąjungas. Pradžioje tokių sąjungų buvo net šešios, tačiau 1920 metais, paaiškėjus, kad esamomis ekonominėmis sąlygomis toks didelis jų skaičius yra nereikalingas, jos, išskyrus Šiaulių srities sąjungą, susijungia į vieną — „Lietuvos Kooperacijos bendrovių sąjungą“.

Bet, esant privatinei gamybos priemonių nuosavybei ir kapitalistinei ūkio sistemai, neišvengiamai turėjo įsigalėti ir įsigalėjo ne kooperatinis-kapitalistinis, o privatinis-kapitalistinis sektorius: ėmė steigtis privatinės bendrovės, bankai, įsigalėti vadinamoji „mančesterinė“ ūkio politika, skelbianti, kad valstybei nereikia kištis į ūkinį gyvenimą. Prekybos ir pramonės ministerija turėjo greitai atsisakyti sumanymo vykdyti prekių užpirkimus ir organizuoti gamybą, o po eilinio vyriausybės sudėties pasikeitimo (1920 m.) buvo likviduotas ir Kooperacijos departamentas. Tuo baigiasi centralizuota kooperacijos globa, vis mažiau besisteigia ir vartotojų bend-

¹³ P. Salčius, Lietuvos kooperacija 1915—1919 m., Kaunas, 1939, p. 4.

¹⁴ Cit. iš: P. Salčius, Kooperacija, Kaunas, 1931, p. 204.

¹⁵ M. Ragevičius, Mūsų kooperacija 1926 m., Kaunas, p. 14.

rovių. Jei 1920 metais jų buvo naujai įregistruota 58, tai 1921 metais — tik 29.¹⁶

Tačiau ir šis buržuazijos posūkis ūkinėje politikoje nereiškia, kad kooperatyvų steigimasis ateityje buvo stabdomas. Anaiptol, kooperatyvų steigimasis ir toliau buvo ekonomiškai reikalingas nacionalinei buržuazijai kapitalams kaupti. Tuo metu kooperatinis judėjimas buvo dar reikalingesnis buržuazijai kaip priemonė revoliuciniam masių judėjimui slopinti.

Buržuazija siekė padidinti savo įtaką plačiosioms darbo žmonių masėms per kooperatinį judėjimą, imdama jam vadovauti.

Štai kodėl kooperacija tuo metu neišvengiamai tapo įvairių buržuazinių ir smulkiaburžuazinių partijų ir grupuočių kovos arena bei įrankiu, nors visos tos partijos ir grupuotės turėjo vieną tikslą — susidoroti su bręstančiu revoliuciniu judėjimu ir įtvirtinti buržuazijos diktatūrą.

Darbininkų klasės, plačiųjų darbo žmonių masių sąmoningumui temdyti buržuazija ėmėsi Vakarų Europos buržuazijos taktikos, skleisdama S. Zido, V. Zombarto ir kitų buržuazijos tarnų reakcines „kooperatizmo“, „kooperatinio socializmo“, „solidarizmo“, „moderniojo kapitalizmo“ ir panašias teorijas. Ypač uolūs tokių teorijų skleidėjai buvo vakarykščiai „neutraalieji“ kooperatininkai, kurie, nors ir turėję progos įsitikinti kooperacijos vystymo perspektyvų beviltiškumu, liko smulkiaburžuazinių reformatorių pozicijose, panaudodami kooperaciją kovai su įsigalinčiomis revoliucinėmis idėjomis. Ilgą laiką kooperatinėje spaudoje jie propagavo S. Zido, vadinamosios Nimo mokyklos kūrėjo, „kooperatizmo“ bei „kooperatinio socializmo“ teorijas, kad kapitalistinio ūkio sąlygomis su kooperatinės prekybos pagalba esą galima išstumti privatų kapitalistą iš prekių cirkuliacijos sferos, po to organizuoti žemės ūkio ir pramonės gamybą, pakeisti privatinę nuosavybę kooperatine, įgyvendinti „kooperatinį socializmą“.¹⁷

Partijų ir grupuočių kova dėl įtakos kooperacijoje savo apogėjų pasiekė 1923—1926 metų laikotarpiu, kuris teisingai vadinamas „kooperatyvų infliacijos“ laikotarpiu: nedideliame miestelyje būdavo po kelias vartotojų bendroves, po kelias pienines ir liaudies bankelius. Jeigu 1920 metais buvo įregistruota 58, 1921 metais 29 vartotojų bendrovės, tai 1922 metais jau 39, 1923 metais — 45, 1924 metais — 51, 1925 metais — 83, 1926 metais — 59.¹⁸

Be grynai prekybinių vartotojų bendrovių, 1923 metais ima gausiai steigtis žemės ūkio draugijos. 1923 metais jų įsisteigia 22, 1924 metais — 44, 1925 metais — 41, 1926 metais — 69.¹⁹ Savo veikla jos buvo panašios į vartotojų bendroves, o svarbiausia, jose vyko dar aršesnė negu vartotojų bendrovėse politinė partijų ir grupuočių kova.

Padaugėjo ir prekybinių kooperatyvų sąjungų. 1925 metais krikščionių demokratų partija įregistruoja „Lietuvos kooperatyvų centrą“. Eilę sąjungų įsteigia žemės ūkio draugijos: „Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjungą“ Kaune (1923 m.), „Gamintoją“ Šiauliuose (1923 m.), „Artoją“ Pasvalyje (1924 m.), „Žemaitūki“ Telšiuose (1925 m.) ir kt. Plačias ūkines operacijas vykdė pati krikščionių demokratų partija per savo „Ūkininkų sąjungą“. Visos šios sąjungos buvo kurios nors politinės partijos ar grupuotės įtakoje, sudarydamos joms atitinkamą „ekonominę bazę“.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Vakaruose šios idėjos ir dabar tebepropaguojamos, nors jų utopiškumą seniai patvirtino gyvenimas. Kooperacija ne tik nepajėgė išstumti iš cirkuliacijos sferos privačių kapitalistų, bet ir nesugebėjo iškovoti bent kiek tvirtesnių pozicijų. Antai 1961 metais vartotojų kooperacijos lyginamasis svoris vidaus mažmeninėje prekyvyje sudarė: Anglijoje — 12%, Prancūzijoje — 10%, Danijoje — 12%, Vakarų Vokietijoje — 4%, Švedijoje — 14%, Šveicarijoje — 8%, o Jungtinėse Amerikos Valstijose — mažiau kaip 1% (žr. С. Пронин, Общий кризис капитализма в кооперации. «Советская потребительская кооперация», 1962, № 1, стр. 44).

¹⁸ M. Ragevičius, Mūsų kooperacija 1926 m., p. 14.

¹⁹ Ten pat.

Partijų kova kooperacijoje padarė daug žalos eiliniams kooperatyvų nariams, visų pirma mažiau pasiturintiems valstiečiams. Dėl jos prasidėjo masiniai kooperatyvų bankrotai, „draugiškų vekselių“ bylos, valstiečių turto varžytynės. Valstiečių masės, įsitikinusios, kam reikalinga ir kam tar nauja kooperacija, vengė ateityje joje dalyvauti.

Po fašistinio perversmo kooperacijoje vyko dideli pakitimai. Fašistinė buržuazija tuoj ėmėsi pertvarkyti kooperaciją ir paversti ją klusniu korporatyvinės ūkinės ir politinės sistemos įrankiu. Kuo toliau, tuo labiau į kooperacijos veiklą ėmė kištis valstybiniai valdžios organai, kooperacija neteko savarankiškumo ir demokratiškumo.

Visų pirma turėjo likviduotis „katalikiškieji“ kooperatyvai, nes nebegavo paramos iš valdžios netekusios krikščionių demokratų partijos. Palaipsniui savo „ekonominių bazių“ turėjo atsisakyti ir kitos partijos bei grupuotės. 1930—1931 metais pradėta jungti vartotojų bendroves su žemės ūkio draugijomis, kurios vykdė panašias funkcijas; vartotojų bendrovių vardas buvo paliekamas tik tiems kooperatyvams, kuriuose valstiečiai sudarė mažiau kaip pusę narių.

Kooperatyvų skaičius ima mažėti. Jeigu 1928 metais buvo 290 vartotojų bendrovių ir ūkinės operacijas vykdžiusių žemės ūkio draugijų (pristačiusių apyskaitas), tai 1929 metais — 259, 1931 metais — 214. 1932—1936 metų laikotarpiu kooperatyvų skaičius toliau mažėja. Siaučiant krašte ekonominei krizei, dalis jų likvidavosi, dalis buvo sujungta į stambesnius. 1933 metais apyskaitas pristatė jau tik 184, o 1935 metais tik 171 prekybinis kooperatyvas. Ir tik paskutiniaisiais, 1937—1939, metais kooperatyvų skaičius ima nežymiai didėti.²⁰

Centralizacijos procesas vyko ir prekybinės kooperacijos centruose. 1927 metais ekonomiškai susilpnėjusi Šiaulių srities vartotojų bendrovių sąjunga prisijungia prie Lietuvos kooperacijos bendrovių sąjungos. 1928 metais likviduojasi „Lietuvos Kooperatyvų Centras“. Taigi liko tik viena vartotojų kooperatyvų sąjunga — Lietuvos Kooperacijos bendrovių sąjunga. Vyksta ir žemės ūkio draugijų sąjungų centralizacija. 1927 metais Šiaulių „Gamintojas“ susijungia su Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjunga; paskelbia likvidaciją krikščionių demokratų partijos įtakoje buvusios „Lietuvos ūkininkų kooperatyvų sąjunga“ ir „Lietuvos pieno perdirbimo bendrovių sąjunga“, 1929 metais likviduojasi Telšių „Žemaitūkis“. Panašaus likimo susilaukia ir kitos žemės ūkio draugijų sąjungos. Lieka tik viena sąjunga — Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjunga.

Kadangi abu prekybinės kooperacijos centrai vykdė panašias funkcijas, greitai iškilo vienos iš jų likvidavimo klausimas. Lemiamą žodį ir čia tarė valdančioji partija. Mat, Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjungoje nuo seno bazavosi fašistinė buržuazija, buvęs jos steigėjas ir ilgametis pirmininkas J. Tūbelis tapo ministru pirmininku, ši sąjunga plačiai naudojosi valstybės išdo lėšomis. Tadėl kaip tik ji, V. Kapsuko žodžiais tariant, „prarijo“ Lietuvos Kooperacijos bendrovių sąjungą, pati toliau pasivadindama „Lietūkiu“.

Tautininkams valdant, lemiamą įtaką kooperatinių organizacijų veikloje įgavo valstybiniai valdymo ir priežiūros organai. Jeigu, likvidavus Kooperacijos departamentą (1920 m.), jo vietoj įsteigtoji Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcija ilgą laiką atlikdavo iš esmės tik pasyvų kooperatyvų registracijos vaidmenį, tai nuo 1929 metų jai pavedama prižiūrėti ir revizuoti kooperatyvų veiklą. Šis kišimasis dar labiau padidėjo po 1932 metų, išleidus „Viešojo atsiskaitymo įstaigų ir įmonių priežiūros įstatymą“²¹.

²⁰ Lietuvos statistikos metraščių duomenimis.

²¹ „Vyriausybės žinios“, Nr. 379, 1932.III.23.

Minėtu įstatymu inspekcijai buvo pavesta spręsti apie kooperatinių organizacijų veiklos tikslingumą, prižiūrėti, suspenduoti nusizengusio organo veikimą, kol jis bus perrinktas. Tatai iš esmės reiškė visišką kooperacijos demokratinių teisių susiaurinimą ir jos pavertimą valstybės ūkinės politikos vykdymo įrankiu.

Tokiomis aplinkybėmis fašistinei buržuazijai nebereikėjo nė maskuotų „kooperatizmo“, „kooperatinio socializmo“ teorijų, skelbusių „revoliuciją be prievartos, kuri nepaliestų esamos organizacijos pagrindų“. Priešingai, valdančiajai partijai jos atrodė pavojingos. Vienas iš vadinamųjų „grynųjų“ arba „neutraliųjų“ kooperatinių veikėjų, pastatytas kooperatyvų tarybos pirmininku, vykdydamas tautininkų politiką ir nurodymus, skelbė: „... neretai ir pas mus kai kas norėtų į kooperaciją žiūrėti užsienio pavyzdžiu, kaip į vieną iš priemonių įgyvendinti socializmui. Tad vienas ateities uždavinių Lietuvos kooperatiškam judėjimui ir būtų — atsikratyti primestų kooperacijai uždavinių, atsiduodančių socialistiškais prieskoniais, ir galutinai išsiaiškinti jos esmę mūsų gyvenimo sąlygomis.“²² Ir tikrai vėlesniais metais kooperatinė spauda liovėsi aktyviai propagavusi „kooperatizmo“, „kooperatinio socializmo“ ir kitas teorijas.

Prekybinė kooperacija buržuazinėje Lietuvoje apėmė labai ribotus gyventojų sluoksnius. Tai patvirtina žemiau pateikiamos I lentelės duomenys.

Narių skaičius prekybos kooperatyvuose *

I lentelė

Metai	Apskaitas pristačiusių kooperatyvų skaičius	Jų narių skaičius	Tenka narių vidutiniškai vienam kooperatyvui
1920	140	29 512	211
1923	255	59 358	233
1925	247	43 378	176
1927	268	41 599	155
1930	255	33 699	132
1933	184	26 087	142
1935	171	20 906	122
1937	182	21 525	118
1939	185	25 189	136

* 1920—1925 m. duomenys iš P. Salčiaus „Kooperacija Lietuvoje. Bendra apžvalga ligi 1937 m.“, Kaunas, 1937, p. 20.; 1927—1939 m. duomenys iš „Lietuvos statistikos metraščių“ IV, VII, X ir XII tomų.

Nesunku pastebėti, kad paskutiniiais buržuazijos valdymo metais prekybiniuose kooperatyvuose buvo maždaug tiek pat narių, kiek prieš pirmąjį pasaulinį karą, o vidutinis vienam kooperatyvui tenkantis narių skaičius net gerokai mažesnis.

„Kooperatyvų infliacijos“ metais narių skaičius prekybos kooperatyvuose išaugo. Bet tai nerodo tikrosios padėties, nes tuo laikotarpiu nebuvo sutvarkyta narių apskaita. Be to, dažnai tas pats asmuo būdavo dviejuose kooperatyvuose — kaip vartotojas vartotojų bendrovėje, o kaip gamintojas — žemės ūkio draugijoje. Nuo 1927 iki 1935 metų narių skaičius mažėja; paskiau pradeda šiek tiek didėti.

Apie prekybinės kooperacijos „masiškumą“ buržuazinėje Lietuvoje galima spręsti iš to, kad 1962.I.1 d. vartotojų kooperatyvuose respublikoje buvo 753 tūkst. narių, t. y. 30 kartų daugiau, negu 1939 metais.

Narių skaičiui didėti prekybiniuose kooperatyvuose kliudė įvairios aplinkybės: dideli pajaus įnašai (25 lt.), pavyzdiniais įstatais nustatytas am-

²² „Talka“, 1934, Nr. 6, p. 177—178.

žiaus cenzas (21 m.) ir kt. Tačiau pagrindinė priežastis buvo ta, kad pasiturintieji kooperatyvų nariai, dariusieji didelius įpirkimus kooperatyvuose, buvo suinteresuoti neįsileisti į kooperatyvus daug narių, kad nesumažėtų jų gaunami priskaitymai — įpirkimo premijos. Įpirkimo premijos buvo mokamos iš dalies tam tikslui skiriamo pelno, kuris buvo paskirstomas tik tarp narių, nors jis kooperatyvuose susidarydavo iš apyvartos su visais pirkėjais. Nors kooperatinėje spaudoje ne kartą buvo siūloma įpirkimo premijas apskaičiuoti tik nuo pelno, gauto iš faktinės apyvartos su kooperatyvo nariais, tačiau tokia nenormali padėtis nepasikeitė.

Prekybinių kooperatyvų nariai daugiausia buvo valstiečiai. 1939 metų duomenimis, jie sudarė 63,0% visų narių, valdininkai ir tarnautojai — 17,4% ir kitų profesijų asmenys — likusią dalį. Grynai darbininkų prekybinių kooperatyvų buržuazinėje Lietuvoje nebuvo, darbininkų maža tebuvo ir vartotojų bei žemės ūkio kooperatyvuose.

Narių-valstiečių sudėtyje vyko gili diferenciacija: kasmet sistemingai mažėjo smulkiųjų bei vidutinių valstiečių lyginamasis svoris ir augo pasiturinčiųjų valstiečių, buožinių ūkių savininkų lyginamasis svoris. Narių klasinės struktūros kitimą vaizdžiai rodo žemiau pateikiama lentelė.

2 lentelė

Prekybos kooperatyvų narių-valstiečių sudėtis *

Metai	Valstiečių, turinčių žemės (lyg. svoriai)			
	iki 10 ha	nuo 11 iki 15 ha	nuo 16 iki 30 ha	daugiau kaip 30 ha
1929	40,7	23,4	20,9	15,0
1931	38,3	22,6	21,5	17,6
1933	29,0	21,7	26,3	23,0
1935	27,3	20,4	30,3	22,0
1937	24,6	19,9	32,1	23,4
1939	24,4	20,8	31,0	23,8

* 1929—1937 metų duomenys iš „Lietuvos kooperacija 1932—1938 m.“, Kaunas, 1939, p. 198—199. 1939 metų duomenys iš M. Ragevičiaus asmeninio archyvo.

Tokią klasinę kooperatyvų narių struktūrą apsprendė pagrindiniai ekonominiai veiksniai, nes buožiniai ūkiai kaip stambieji prekinės produkcijos tiekėjai turėdavo iš kooperacijos didžiausią naudą. Jie gaudavo didžiąją dalį tų visos liaudies lėšų, kurias buržuazinė valdžia skyrė kaip priemokas už parduotus žemės ūkio produktus (daugiausia už grūdus).

Tokia kooperatyvų narių sudėtis sąlygojo ir valdymo bei kontrolės organų sudėtį. 1933 metais prekybos kooperatyvų valdybose 70% narių buvo valstiečiai (paprastai buožės), 24% — inteligentijos atstovai (vietos klebonai, turėjusieji dideles bažnytinių žemių valdas, dalis agronomų, mokytojų) ir 6% — kitų profesijų atstovai²³.

Daugiau kaip pusė valdybos narių buvo mažamoksliai ar tik pradžios mokslą baigę asmenys. Taigi faktiškai kooperatyvų reikalus lėmė mažoji valdybos narių pusė. Dar daugiau. Valdybos susidėdavo iš 3 ar 5 asmenų. Vadinasi, vienas asmuo ir jo statytinis — kooperatyvo vedėjas — buvo tikrieji kooperatyvo šeimininkai.

Pajininkų sluoksniams plačiai dalyvauti kooperatyvų valdyme neleido ir įstatai: visuotiniame susirinkime turėdavo dalyvauti tik penktadalis narių, o jam nesusirinkus, ne vėliau kaip po dviejų savaitių turėdavo būti

²³ R. Janulevičius, Valdybos ir tarnautojai prekybos kooperacijoje. „Talka“. 1935. Nr. 2, p. 49.

šaukiamas pakartotinas susirinkimas, kuris buvo laikomas galiojančiu, dalyvaujant jame bet kuriam narių skaičiui. Praktiškai šio termino niekas nesilaikydavo: pakartotinas susirinkimas būdavo šaukiamas tą pačią dieną, po trumpos pertraukos.

„Lietūkio“ direktorius A. Gilvydis pripažino, kad esama nemaža tokių kooperatyvų, į kurių metinius susirinkimus atsilanko tik 15—20% narių²⁴. Taigi kooperatyvų veikla domėjosi tik tie nariai, kurie, turėdami didesnę perkamąją pajėgumą, buvo suinteresuoti jo pelnu. Iš jų buvo renkami ir valdymo bei kontrolės organai.

Tokia buvo „demokratija“ buržuazinėje prekybinėje kooperacijoje.

Kadangi prekybinė kooperacija atstovavo iš esmės buožinei valstietijai bei buržuazinei inteligentijai, tai netenka ir kalbėti apie kokį nors šios kooperacijos vaidmenį darbininkų klasės judėjime. Priešingai, valdantieji sluoksniai ją naudojo revoliuciniam judėjimui silpninti ir savo ekonominėms pozicijoms stiprinti.

* * *

Kaip jau buvo minėta straipsnio pradžioje, buržuazinės kooperacijos apologetai teigė, kad kooperacija yra „plačiai ir giliai apėmusi visą krašto gyvenimą“, tuo norėdami pabrėžti didžiulį jos vaidmenį krašto ekonomikoje. Kartu jie neigė kapitalistinę kooperacijos pobūdį, vaizduodami ją trečiuoju keliu socialiniams klausimams išspręsti, nepaliečiant kapitalistinės santvarkos pamatų.

Kokie iš tikrųjų buvo tie prekybiniai kooperatyvai ir jų sąjungos ir kokį vaidmenį jie vaidino krašto ekonomikoje?

Prekybinės kooperacijos vaidmenį krašto ekonominiame gyvenime apibūdina jos prekių apyvartos augimas bei jos lyginamasis svoris bendroje krašto apyvartoje.

Kaip parodyta 3 lentelėje, bendra kooperatyvų apyvarta, taip pat vienam kooperatyvui tenkanti apyvarta didėjo, išskyrus ekonominės krizės metus. Apyvartos padidėjimą paskutiniaisiais metais sukėlė, viena vertus, žemės ūkio produktų supirkimo išaugimas, kita vertus — prieškarinė ir karo konjunktūra.

3 lentelė
Prekybos kooperatyvų prekių apyvarta 1920—1939 metais *

Metai	Apyskaitas pristačiusių kooperatyvų skaičius	Jų metinė apyvarta (tūkst. lt.)	Vienam kooperatyvui tenkanti vidutinė apyvarta (tūkst. lt.)
1920	140	5 220	37,3
1923	255	9 310	36,5
1925	247	14 620	59,2
1929	260	53 995	207,7
1932	186	40 412	217,3
1935	171	46 428	271,5
1937	182	65 046	359,4
1939	185	114 285	617,7

* 1920—1925 m. duomenys iš P. Salčiaus „Kooperacija Lietuvoje. Bendra apžvalga iki 1937 m.“, Kaunas, 1937, p. 20; 1929—1937 m. duomenys iš „Lietuvos kooperacija 1932—1938 m.“, Kaunas, 1939, p. 196; 1939 m. duomenys iš „Lietuvos statistikos metraščio“, t. XII, p. 283.

• Bet absoliutinės apyvartų sumos, nežinant apyvartos struktūros bei prekių kainų indeksų, dar neleidžia spręsti apie fizinės prekių apyvartos augimą. Prekybinių kooperatyvų ekonominį vaidmenį ryškiau galėtų pa-

²⁴ A. Gilvydis, Kooperatyvų metiniams susirinkimams prasidedant. „Talka“, 1940, Nr. 5, p. 74.

rodyti jų apyvartos lyginamasis svoris bendroje krašto prekių apyvartoje. Tačiau ir jį galima apskaičiuoti tik apytikriai, nes, pirma, nėra duomenų apie visą krašto mažmeninę prekių apyvartą, antra, kooperatyvų apyvartų duomenys taip pat nėra pilni.

Paėmę 1939 metų vidutinę vienam kooperatyvui tekusią apyvartą (617 758 lt.) ir tais metais faktiškai veikusių kooperatyvų skaičių (204). Pasime, kad bendra kooperatyvų apyvarta sudarė apie 126 mln. lt.²⁵ Prie šios sumos pridėję „Lietūkio“ parduotuvių mažmeninę apyvartą — 1,7 mln. lt. — ir „Pienocentro“ parduotuvių apyvartą — 6,0 mln. lt., gausime bendrą kooperatinės prekybos mažmeninę prekių apyvartą — 133,7 mln. lt. Taip pat paėmę apytikrą krašto mažmeninę prekių apyvartą — 860 mln. lt.²⁶, apskaičiuosime, kad kooperacija sudarė joje 15,5%.

Sis procentas, atrodo, yra kiek per didelis, nes prekybinės kooperacijos prekybos tinklas sudarė tik apie 3% bendro tuo metu Lietuvoje buvusio mažmeninės prekybos tinklo (skaičiuojant tik įmones, turėjusias I—III rūšies prekybos verslo liudijimus)²⁷.

Bet ir iš šio lyginamojo svorio, t. y. 15,5%, matyti, kad prekių cirkuliacijos sferoje kooperacija toli gražu neturėjo „lemiančio vaidmens“. Priešingai, kalbant apie visą prekybinę kooperaciją apilai, ryškiai pasitvirtina V. Lenino teiginys, kad kapitalizmo sąlygomis „kooperatyvas yra krautuvelė... nedidelis pasvaras prie buržuazinės santvarkos mechanizmo.“²⁸

Nesunku įsitikinti, kokios reakcingos ir darbininkų klasės judėjimui žalingos buvo kooperatinių skleidžiamos „kooperatizmo“, „kooperatinio socializmo“ ir kitos panašios teorijos, mėginusios įtikinėti, kad kapitalizmo sąlygomis su kooperacijos pagalba galima užvaldyti cirkuliacijos, paskiau gamybos sferas ir galų gale pakeisti visuomeninę santvarką.

Tačiau, pabrėžiant menką prekybinės kooperacijos vaidmenį bendroje krašto prekių apyvartoje, negalima nepastebėti, kad kai kurie kooperatyvai, turėjusieji nors ir po vieną parduotuvę (o tokių kooperatyvų buvo daugiau kaip 70%), kitų, daugiausia smulkių privačių prekybos įmonių tarpe buvo palyginti stambios įmonės: 3 procentai kooperatinių prekybos įmonių darė 15,5% krašto mažmeninės prekių apyvartos. Todėl prekybiniai kooperatyvai pajėgdavo išsilaikyti konkurencinėje kovoje, o privatūs vietos prekybininkai turėdavo derintis prie kooperatyvo nustatytų prekių mažmeninių kainų. Taigi šia prasme kooperatyvai buvo palyginti stambios kapitalistinės įmonės.

Kooperacijai buvo būdinga nuolatinė kapitalo koncentracija: laipsniškas smulkiųjų kooperatyvų lyginamojo svorio mažėjimas bendrame kooperatyvų skaičiuje ir apyvartoje. 1930—1939 metų laikotarpiu kooperatyvų skaičius sumažėjo 27,5%, o jų nuosavi kapitalai per tą laikotarpį padidėjo 2,3 karto. Vidutinė vienam kooperatyvui tenkanti nuosavų kapitalų suma padidėjo net 3,2 karto, prekių atsargos — 3,1 karto.²⁹

Kooperatyvų koncentracijos procesą rodo 4 lentelė.

Per 10 metų kooperatyvų, turėjusių iki 100 tūkst. lt. metinės apyvartos, lyginamasis svoris bendrame kooperatyvų skaičiuje sumažėjo nuo 76,4% iki 60,6%, o bendroje apyvartoje — nuo 35,0 iki 7,7%, tuo tarpu kooperaty-

²⁵ Ši suma yra artima prof. P. Salčiaus apskaičiuotai apyvartai — 128,9 mln. lt. (žr. „Talka“, 1940, Nr. 18—19, p. 324).

²⁶ M. Gregorauskas, Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940—1960, Vilnius, 1960, p. 25.

²⁷ Kai kurie ekonomistai buržuazinės Lietuvos prekybinės kooperacijos lyginamąjį svorį krašto apyvartoje skaičiavo apie 10% (žr. diskusijas kooperacijos ir privačių verslų klausimais „Tautos ūkyje“, 1939, Nr. 3, p. 57). Sis procentas artimas „Valstybės statistikos kalendoriuje 1937 m.“ pateiktiems skaičiams, pagal kuriuos prekybinės kooperacijos lyginamasis svoris krašto apyvartoje sudarė apie 8%.

²⁸ V. I. Leninas, Raštai, t. 27, Vilnius, 1954, p. 192.

²⁹ Lietuvos kooperacija 1932—1938 m., p. 49.

vų-milijonierių lyginamasis svoris išaugo atitinkamai nuo 0,5% iki 9,5%, o jų apyvarta — nuo 10,0% iki 67,4%. Šie 9,5% kooperatyvų (1937 metais jų buvo 17) turėjo 76,1% visų prekių atsargų, 61,6% visų nuosavų kapitalų, juose dirbo 64,7% visų prekybos kooperatyvų samdomų tarnautojų.

4 lentelė

Prekybinių kooperatyvų grupavimas pagal apyvartą *

Kooperatyvų grupės su metine apyvarta									Vidutinė vieno kooperatyvo apyvarta (tūkst. lt.)
iki 100 tūkst. lt.		nuo 100 iki 500 tūkst. lt.		nuo 501 iki 1000 tūkst. lt.		daugiau kaip 1000 tūkst. lt.			
Jų lyginamasis svoris (%)									
Metai	bendrame kooper. skaičiuje	apyvar-toje	bendrame kooper. skaičiuje	apyvar-toje	bendrame kooper. skaičiuje	apyvar-toje	bendrame kooper. skaičiuje	apyvar-toje	
1927	76,4	35,0	21,1	41,1	2,0	13,9	0,5	10,0	100,6
1928	73,5	30,7	23,4	39,6	2,2	13,1	0,9	16,6	105,5
1932	70,6	13,5	22,9	24,8	1,0	3,9	5,5	57,8	217,3
1937	60,6	7,7	24,4	14,0	5,5	10,9	9,5	67,4	359,4

* Apskaičiavimai padaryti, remiantis „Lietuvos kooperacijos“ statist. rinkinių 1927, 1928, 1932—1938 m. duomenimis.

Nėra abejonės, kad tokie kooperatyvai naudojami visais stambiausių kapitalistinių įmonių pranašumais ir galėjo konkuruoti su daugeliu privačių kapitalistų.

Didesnį vaidmenį buržuazinės Lietuvos ekonomikoje turėjo prekybos kooperatyvų sąjungos, iš kurių po 1931 metų liko tik viena — Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjunga „Lietūkis“.

„Lietūkis“ buržuazijos valdymo metais išaugo į stambią kapitalistinę didmeninės prekybos organizaciją ir vaidino nemažą vaidmenį, kapitalizmui vystantis šalyje, ypač žemės ūkyje.

Kaip matyti iš 5 lentelės, „Lietūkis“ išvystė plačią veiklą: jis supirkinėjo ir eksportavo žemės ūkio produktus (grūdus, linus, sėmenis ir kt.), prekiaavo trąšomis, žemės ūkio mašinomis, taip pat kitomis ūkinėmis ir vartojimo prekėmis.

5 lentelė

„Lietūkio“ prekių apyvarta ir jos struktūra *

Metai	Visa apyvarta (tūkst. lt.)	Apyvartos struktūra (%)				Kitos, tame tarpe skyrių parduotos, prekės
		Zemės ūkio produktai	Trąšos	Zemės ūkio mašinos	Okinės ir vartojimo prekės	
1925	13 198,9	48,1	25,2	11,5	—	15,2
1928	12 128,6	66,3	26,2	7,5	—	—
1931	36 742,7	30,8	12,8	6,9	38,8	10,7
1933	32 063,4	10,0	13,6	2,2	72,0	2,2
1935	60 530,3	40,6	10,0	2,1	44,8	2,5
1937	72 822,5	23,6	13,9	5,4	55,7	1,4
1939	138 911,0	30,8	12,5	5,5	31,2	20,0

* Duomenys iš „Lietūkio“ metinių apyskaitų.

„Lietūkio“, kaip ir kooperatyvų, apyvarta žymiai išaugo paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais daugiausia dėl žemės ūkio produktų eksporto padidėjimo, taip pat ryšium su prieškarine konjunktūra.

Atskirų prekių lyginamasis svoris „Lietūkio“ apyvartoje kito priklausomai nuo žemės ūkio produktų derliaus, o daugiausia nuo užsienio prekybos konjunktūros. Nuo 1931 metų „Lietūkio“ veikla išsiplečia, jam perėmus Lietuvos kooperacijos bendrovių sąjungos veiklos sritis — prekybą vartojimo prekėmis; iki tol pagrindinį lyginamąjį svorį turėję žemės ūkio produktai bei trąšos pirmą vietą užleido ūkinėms-vartojimo prekėms.

„Lietūkis“ visą laiką turėjo prekiauti, konkuruodamas su privačiomis kapitalistinėmis įmonėmis. Tačiau šią kovą jau nuo pat pradžios lengvino valdžioje buvusi nacionalinė buržuazija, o ypač fašistinė tautininkų partija. Vienas iš pagrindinių šios partijos ūkinės politikos bruožų buvo siekimas išugdyti pasiturinčią nacionalinę buržuaziją, sudaryti sąlygas stambiems kapitalams sukaupti. Tam tikslui geriausiai tiko kooperatiniai centrai, tame tarpe ir „Lietūkis“, taip pat įvairios mišrios kooperatinės-valsytinės akcinės bendrovės.

Kaip tik ši aplinkybė ir padėjo „Lietūkiui“ ilgainiui tapti stambia kapitalistine organizacija ir eilės prekių rinkoje užimti monopolinę padėtį.

Pavyzdžiui, „Lietūkis“ palaipsniui tapo pagrindiniu ir pagaliau vieninteliu javų eksportininku, ypač nuo 1934 metų, kai vyriausybė per „Lietūkį“ ėmė primokėti už parduodamus grūdus, taip pat vėliau, 1937 metais, nustačius tvirtas grūdų supirkimo kainas.

„Lietūkiui“ kiek sunkiau sekėsi konkuruoti su privačiais prekybininkais kitų žemės ūkio produktų prekyboje, kur vyriausybė iš pradžių kooperacijos nerėmė. Pavyzdžiui, ankštinių, linų, dobilų ir motiejukų sėklų, sėmenų, linų bei kitų žemės ūkio produktų prekyboje bei eksporte dar ilgą laiką dominavo privatinis sektorius. Tačiau ir čia, pradėdant 1935—1936 metais, „Lietūkio“ pozicijos stiprėjo. 1939 metais jo dalis sėmenų eksporte sudarė beveik 80%, o ankštinių (1938 metais) — 30,3%, dobilų ir motiejukų sėklų — 36,7%.³⁰

Sunkiausia buvo „Lietūkiui“ konkuruoti su privačiais linų pirkliais, kurie lupikiškai išnaudojo šią svarbią žemės ūkio šaką, rūpindamiesi ne linininkystės kėlimu, linų pluošto gerinimu, o vien tik pelnais iš linų eksporto. Dėl to Lietuvos linų pluoštas buvo menkos kokybės, užsienis mokėjo už jį žemas kainas, ir kraštas netekdavo dalies pajamų.

Pagaliau, kritus užsienyje gyvulininkystės produktų kainoms ir sumažėjus pieno produktų bei bekono eksportui, vyriausybė turėjo imtis organizuoti šią svarbią žemės ūkio šaką. „Lietūkis“ pradeda gauti didesnę vyriausybės paramą, imasi aprūpinti buožinius ūkius veislinė sėkla, sustiprina linų rūšiavimą, pirminį apdirbimą. 1938—1939 metais Šiauliuose jis pastato didelį ir gerai įrengtą linų apdirbimo fabriką bei eksporto sandėlius. 1939 metais „Lietūkio“ dalis linų eksporte pasiekė jau 38,7%.³¹

Paskutiniaisiais metais „Lietūkis“ buvo pradėjęs vykdyti ir bulvių supirkimą bei eksportą.

Tačiau aplamai „Lietūkio“ lyginamasis svoris krašto eksporte buvo nedidelis ir nepastovus (nuo 0,1% — 1928 m. iki 15,3% — 1939 m.). Jo vaidmuo kiek padidėjo tik paskutiniu laikotarpiu, 1938—1939 metais, kai eksporte, greta grūdų, didesnę reikšmę įgavo linai, sėmenys ir kiti žemės ūkio produktai.

Trąšomis „Lietūkis“ taip pat prekiaavo nuo pat įsikūrimo. Nuo 1925 iki 1939 metų fizinė trąšų apyvarta išaugo 8,5 karto. 1939 metais jis pardavė

³⁰ „Lietūkj“ liečiantieji duomenys tiek čia, tiek ir toliau paimti iš jo metinių apyskaitų.

³¹ Apskaičiuota iš „Lietūkio“ metinių apyskaitų ir „Lietuvos statistikos metraščių“ duomenų.

apie 150 tūkst. tonų trašų. Pagrindinį vaidmenį šioje srityje „Lietūkis“ ėmė vaidinti po 1932 metų, o nuo 1935 metų pasidarė monopolininku.

Zemės ūkio mašinų vidaus prekyboje „Lietūkis“ jau 1929 metais kontroliavo 31—33% vidaus rinkos, 1930 metais — 40—45%, 1931 metais — 54%, o 1939 metais net 75%.³²

Nuo 1931 metų „Lietūkiu“ veikloje, kaip minėta, didelį lyginamąjį svorį įgavo gamybinės-ūkinės paskirties ir statybinių medžiagų prekės, taip pat įvairios vartojimo prekės. Pažymėtina monopolinė „Lietūkiu“ padėtis didmeninėje cukraus, druskos, cemento prekyboje: 1939 metais jis realizavo 77,4% „Lietuvos cukraus“ produkcijos, 85% druskos importo, 45—50% cemento.³³

Tik 1935 metais pradėjęs prekiauti naftos produktais, „Lietūkis“ jau 1938 metais importavo 45,7% viso Lietuvos naftos produktų importo.³⁴ Pagrindinės šio importo operacijos vyko su TSR Sąjunga. Tik 1936 metais pradėjęs prekiauti geležimi, „Lietūkis“ 1939 metais pardavė jau 10% krašto importuotos geležies, tame tarpe geležinių sijų net 27%.³⁵

Taigi „Lietūkiu“ virto išsišakojusia, stambia monopolistine prekybos organizacija: 1939 metais jis turėjo 10 skyrių (atplėšus Klaipėdos kraštą, „Lietūkis“ neteko 3 skyrių ir 4 parduotuvių). „Lietūkis“ pastatė ir perdavė savo skyriams bei kooperatyvams 22 grūdų prekybos sandėlius (po 500—5000 tonų talpos), taip pat didelius, daugiau kaip 10 000 tonų talpos, grūdų eksporto sandėlius Klaipėdoje. Pradėjęs prekiauti naftos produktais, „Lietūkis“ pastatė 55 naftos produktų sandėlius bei saugyklas. Jis įsigijo 2 malūnus (Kalvarijoje ir Panevėžyje) ir ėmė vis platesniu mastu konkuruodamas su privačiais malūnais, aprūpinti vidaus rinką miltais, kruopomis. „Lietūkiui“ priklausė 4 grūdų elevatoriai, linų apdirbimo fabrikas ir t. t. Prekybai su užsieniu jis steigė atstovybes eilėje Europos ir Amerikos šalių.

Net trumpas „Lietūkiu“ veiklos apibūdinimas demaskuoja melagingą buržuazijos teigimą, kad kooperacija nebuvo kapitalistinė organizacija. Norėdami pagrįsti šį teigimą, buržuazinės kooperacijos apologetai ypač pabrėždavo, kad kooperatyvai ir jų sąjungos nesiekia didelių pelnų, kad jiems pirmiausia rūpinti savo narių gerovė.

Kokių gyventojų sluoksnių gerovė rūpėjo kooperatyvams ir jų sąjungoms, įtikinamai rodo aukščiau nurodyta prekybinių kooperatyvų narių sudėtis. Jau vien tai paneigia buržuazijos argumentus ir rodo klasinį-kapitalistinį prekybinės kooperacijos pobūdį.

Tuo tarpu iš tikrųjų konkurencija pagrįstoje kapitalistinėje ūkio sistemoje kooperatyvai ir jų sąjungos neišvengiamai turėjo siekti pelno ir jo siekė, nes tik tuo būdu buvo galima padidinti savo kapitalus, atsispirti smarkiai privačių kapitalistų konkurencijai ir plėsti savo veiklą.

Nei kooperatyvai, nei jų sąjunga „Lietūkis“ finansiniu atžvilgiu nebuvo pajėgūs: savi kapitalai buvo nedideli, jie kartais nepadengdavo nuosavo kilnojamąjo bei nekilnojamąjo turto. Todėl tiek kooperatyvai, tiek ir „Lietūkis“ turėjo naudotis komerciniu bei bankiniu kreditu. Kooperatyvų skolos 1939 metais sudarė 47,2% pasyvų, o „Lietūkiu“ net 73,4%. Taigi galų gale kooperacija priklausė nuo stambiojo kapitalo ir, norėdama šį priklausomumą kiek sumažinti, turėjo siekti pelno.

Kaip vyko savų kapitalų kaupimas, matyti iš to, kad 1937 metais prekybiniai kooperatyvai net 68,3% metinio pelno paskyrė saviems kapitalams didinti, o „Lietūkis“ 1939 metais — 35%. Kaip jau nurodyta, per

³² „Talka“, 1930, Nr. 3, p. 13; Nr. 5—6, p. 4. ir 1940, Nr. 15, p. 268—274.

³³ „Talka“, 1940, Nr. 15, p. 268—274.

³⁴ A. Petruškevičius, Lietuvos užsienio prekyba 1938 m. „Economika“, 1939, Nr. 2. p. 162.

³⁵ „Talka“, 1940, Nr. 15, p. 268—274.

10 metų (nuo 1930 iki 1939 m.) vidutinė vienam kooperatyvui tenkanti savų kapitalų suma padidėjo 3,2 karto.

1930—1939 metų laikotarpiu nuosavi „Lietūkio“ kapitalai padidėjo 2,8 karto ir sudarė 10,7 mln. lt. Ši suma buvo didesnė už visų prekybinių kooperatyvų nuosavus kapitalus (jie 1939 m. sudarė 10,0 mln. lt.), taip pat už 35-kių prekybinių bendrovių nominalinius kapitalus (kurie sudarė 10,1 mln. lt.).³⁶

Kapitalistinė prekybos kooperacijos ekspansija yra labai ryški. „Lietūkis“, siekdamas išstumti privačius kapitalistus ir, užvaldęs rinką, paveržti jų gaunamus pelnus, kaskart vis labiau plečia savo veiklos sritis, ima prekiauti ir tokiomis prekėmis, kurios žemės ūkiui beveik nereikalingos (automobiliais, kelių tiesimo mašinomis, vandentiekio-kanalizacijos reikmenimis ir kt.).

Tokiai prekybinės kooperacijos ekspansijai aršiai priešinosi privatūs kapitalistai, pirmiausia tie išaugę ir sustiprėję nacionalinės buržuazijos sluoksniai, kurie buvo susispietę „Lietuvių verslininkų sąjungoje“. Kova vyko įvairiomis formomis: ir teorinėse diskusijose, siekiant įrodyti, kuri kapitalistinė ūkio forma esanti geresnė — kooperatinė ar privatinė, ir buržuaziniame Lietuvos seime, ir buržuazinės vyriausybės užkulisiuose.

Kovojančias puses ėmėsi taikinti buržuazinės vyriausybės atstovai. 1938 metais žemės ūkio ministras J. Tūbelis, kalbėdamas Lietuvos kooperatyvų V kongrese, tarp kitko, pareiškė: „Kooperatyvai, man rodos, neprivalo turėti ir būtinai veržtis į visas sritis, viską turėti savo rankose, viską kooperacijos keliu padaryti. . . Taip pat yra susidariusios akcinės bendrovės arba kitokios formos bendrovės ir jos nėra nusidėjusios prieš kooperacijos dėsnius, jeigu eina į ekonominę veiklą, kur racionalu, kur randa reikalo (suprask, pelno.— A. V.). Vadinasi, ateityje nesieksime būtinai viską į savo rankas suimti, kad tatai būtų lyg koks monopolis.“³⁷

Iš to dar kartą matyti, kad fašistinė valdžia neskyrė kooperatinių organizacijų ir akcinių bei kitokių kapitalistinių bendrovių — visos jos buvo kapitalistinės, visos siekė pelno.

Vykdydama savo ūkinę politiką, fašistinė vyriausybė plačiu mastu varė kooperacijos akcinimą: 1933 metais akcine bendrove buvo paverstas Kooperacijos bankas, 1938 metais — Centrinė draudimo sąjunga „Kooperacija“, 1939 metais — smulkiųjų žemės ūkio šakų kooperatyvų sąjunga „Sodyba“. Tą patį buvo siūloma padaryti ir su „Lietūkiu“, kad jis priimtų nariais „aktinguosius valstiečius“ (suprask, buožes ir dvarininkus) ir „Maisto“ pavyzdžiu, t. y. valstybės išdui dalyvaujant, per trumpą laiką sukauptų kapitalą.³⁸

Akcinimo procesas vyko, ir steigiant akcines bendroves vien iš kooperatinių organizacijų, taip pat mišrias kooperatines-valstybines bendroves, dalyvaujant valstybės išdui. Beveik visų jų steigėjas buvo ir „Lietūkis“. Įsteigus akcinę bendrovę „Maistas“, „Lietūkis“ iš pradžių turėjo net 45% jo akcijų, tik vėliau pagrindiniu „Maisto“ akcijų laikytoju tapo valstybė. 1933 metais „Lietūkis“ kartu su „Pienocentru“ ir „Maistu“ įsteigė akcinę bendrovę „Lietuvos muilas“, kur „Lietūkis“ vėl turėjo 45% akcijų. 1936 metais tos pačios organizacijos, dalyvaujant valstybės kapitalui, įsteigia akcinę transporto bendrovę „Lietuvos Baltijos Lloydas“.

Dalyvių skaičius akcinėse bendrovėse vis didėja. Štai 1938 metais akc. b-vės „Valgis“ steigėjais ir akcininkais, greta „Lietūkio“, „Pienocentro“ ir „Maisto“, buvo ir Kauno kooperatyvas „Parama“ ir net akc. b-vės „Gubernija“ bei „Žuvis“.

³⁶ „Lietuvos statistikos metraštis“, t. 12, p. 283, 285, 287.

³⁷ „Talka“, 1938, Nr. 11, p. 266.

³⁸ P. Salčius, Dar dėl „Lietūkio“ reformos. „Talka“, 1933, Nr. 6, p. 97.

1939 metais „Lietūkis“ savo kapitalais dalyvavo 2 bankuose, 11-koje akcinių bendrovių, turėjo pajų dviejose kooperatinėse bendrovėse. Į šias organizacijas jis buvo investavęs maždaug 780 tūkst. lt.: į akc. b-vę „Cementas“— 274,8 tūkst. lt., į akc. b-vę „Lietuvos muilas“— 225,0 tūkst. lt., į akc. b-vę „Kooperacija“— 90,0 tūkst. lt., į akcinį „Kooperacijos banką“— 67,5 tūkst. lt., į „Lietuvos—Amerikos importo-eksporto bendrovę“— 39,7 tūkst. lt. ir t. t.³⁹

Lietuvos kapitalistai iš verslininkų stovyklos, buržuazinės vyriausybės remiami, ryžtingai kėsinosi į „Lietūkio“ kooperatiškumo liekanas. 1940 metais, t. y. prieš pat buržuazijos valdymo pabaigą Lietuvoje, finansų ministras vertė „Lietūkj“ kartu su privačiais verslininkais stoti nariu į „grūdų eksporto centralizacijos“ tikslu organizuojamas aprėžtos atsakomybės bendroves pirmiausia ankštinių ir dobilų sėkloms, o vėliau ir grūdams bei kitiems žemės ūkio produktams eksportuoti.

„Lietūkio“ valdyba ir taryba pradžioje tam spyrėsi, sutiko leisti verslininkams dalyvauti tik vidaus prekybos operacijose, o eksportą stengėsi kaip ir anksčiau palikti monopoline „Lietūkio“ teise. Jos suprato, kad, leidus „Lietūkio“ vykdomame eksporte dalyvauti privatiems verslininkams, prasidėtų šio monopolio likvidacija.

Tačiau finansų ministro verčiama, „Lietūkio“ taryba, motyvuodama ypatingomis finansų ministrui suteiktomis teisėmis (pagal Nepaprastuoju metu tautos ūkiui tvarkyti įstatymą), pavadė šį klausimą spręsti valdybai, tuo pačiu aprobuodama „Lietūkio“ grūdų eksporto monopolijos likvidavimą.⁴⁰

Kooperacijos bendrovių virstimo akcinėmis bendrovėmis procesas yra dėsningas kapitalistinio ūkio reiškiny. Lietuvoje šį procesą atvirai skatino ir vykdė fašistinė vyriausybė kaip geriausią būdą išugdyti pasiturinčiai nacionalinei buržuazijai, sudaryti jai sąlygas stambiems kapitalams sukaupti.

Ką davė buržuazijai bendrovės, labai taikliai nurodė buržuazinės Lietuvos kooperaciją tyrinėjęs M. Gregorauskas: „Visų tų bendrovių valdybose susisuka sau lizdelius vis tas pats „įžymių kooperatininkų“ ratelis. Tokiu būdu susidarė kooperatinė oligarchija, kurios kai kurie nariai, jau nebesitenkindami savo „kooperatine veikla“ ir vienu kitu dvareliu ar kelių aukštų mūriuku,— ima steigti privačias akcines bendroves („Klijus“— Giemža, Tallat-Kelpša, „Lima“— Pakalka ir kt.).

Tas pats procesas vyksta ir žemesnėse gandyse iki pat apatinių — pirmojo laipsnio kooperatyvų. „Kooperatininkai“ išmoksta kooperatyve prekiauti, dažnas dar gerokai paima „priedo“ ir įsteigia savo krautuvėles, patys, ar savo žmonių vardu, imasi įvairių biznių biznelių. Susidaro lietuviškųjų verslininkų luomas, kurio žymią dalį sudaro buvę „kooperatininkai.“⁴¹

O ką davė „Lietūkis“ valstiečiams? Per „Lietūkj“ buržuazinė valdžia stiprino ir augino kaimo buožiją. Visų pirma šiai valstiečių grupei kaip pagrindiniam prekinių grūdų gamintojui primokėjimų už parduotus grūdus pavidalu teko didžioji dalis valstybės išdo skiriamų visaliaudinių lėšų; ši valstiečių grupė naudojosi „Lietūkio“ patarnavimais — daugiausia ją „Lietūkis“ aprūpindavo trąšomis, žemės ūkio mašinomis, elitine bei veisline sėkla, jai tekdavo ir kitos buožinių žemės ūkio rūmų teikiamos lengvatos.

³⁹ „Lietūkio“ 1939 m. apyskaitos duomenimis.

⁴⁰ Lietkoopsajungos archyvas, f. 1, ap. 1, b. 55 („Lietūkio“ Tarybos protokolų knyga, 1940.II.6 d. protokolas Nr. 73 ir 1940.IV.13 d. protokolas Nr. 74).

⁴¹ M. Gregorauskas, Buržuazinės Lietuvos kooperacija — darbo žmonių išnaudojimo įrankis, Vilnius, 1948, p. 8—9.

Daugybė smulkiųjų ir vidutinių valstiečių (kurių ūkiai sudarė apie 80% visų ūkių) visomis šiomis lengvatomis negalėjo pasinaudoti.

Taigi socialinis-ekonominis „Lietūkio“ vaidmuo krašto ekonomikoje reiškėsi miestų stambiosios buržuazijos bei kaimo buožijs ugdymu, kapitalistinių gamybinių santykių vystymu tiek mieste, tiek ir kaime.

* * *

Apibendrinant straipsnyje išdėstytą medžiagą, galima padaryti šias išvadas.

1. Kooperatinis judėjimas Lietuvoje, iš pat pradžių buržuazijos vairuojamas, padėjo traukti darbo žmones nuo klasių kovos, maitino juos utopinėmis ir reakcinėmis „kooperatizmo“, „kooperatinio socializmo“, „solidarizmo“ ir panašiomis teorijomis.

2. Prekybinė kooperacija netapo masine ne tik darbininkų, bet ir darbo valstiečių organizacija, o jos narių ir valdymo organų sudėtis buvo buožinio-kapitalistinio pobūdžio.

3. Prekybinės kooperacijos prekybos tinklas buvo mažas, jo vaidmuo bendroje krašto mažmeninėje prekyvy apyvartoje buvo nežymus, nors kai kurie kooperatyvai bei jų parduotuvės ir buvo palyginti stambios kapitalistinės įmonės.

4. Prekybinių kooperatyvų sąjunga „Lietūkis“ ryškiau negu kooperatyvai išaugo į stambų kapitalistinį ūkio vienetą, kuris eilėje prekybos sričių užėmė monopolinę padėtį. Buržuazinės valdžios veikiamą, persipynusį su kitų kooperatinių organizacijų kapitalu ir valstybiniu kapitalu, ši organizacija padėjo pajungti kooperaciją valstybiniam kapitalui, sukurti mišrias kooperatines-valstybines akcines bendroves ir tuo sudarė palankias sąlygas atsirasti kooperatinei oligarchijai, augti ir stiprėti stambiajai miestų buržuazijai.

5. Prekybinė kooperacija padėjo stiprinti kapitalistinius gamybinius santykius kaime, ugdė ir stiprino kaimo buržuaziją.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Liaudies ūkio ekonomikos
katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta
1962 m. vasario 2 d

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ РОЛЬ ТОРГОВОЙ КООПЕРАЦИИ В БУРЖУАЗНОЙ ЛИТВЕ

А. ВЕНЦКУС

Резюме

Буржуазные экономисты и другие представители буржуазии утверждали, будто кооперация в Литве имела решающую роль в улучшении социального и экономического благосостояния народа.

Но даже общий анализ деятельности кооперативных организаций, в частности торговых, показывает полную несостоятельность подобных утверждений. Последние выражали лишь социальную демагогию апологетов капиталистического строя и буржуазной кооперации, имели классовые корни, являясь попыткой капиталистическую корпоратив-

ную систему хозяйства прикрыть демократическими, но в условиях капитализма реакционными, идеями.

В статье показано, что торговая кооперация в Литве постоянно находилась под влиянием буржуазии и использовалась ею в экономических и политических целях.

В буржуазной Литве усиленно распространялись реакционные теории «кооператизма», «кооперативного социализма», которые имели вредное влияние на рабочее движение, отвлекали трудящихся от классовой борьбы, создавая ложные иллюзии о возможности разрешения классовых противоречий и социального вопроса мирным путем.

За время буржуазного господства торговые кооперативы не стали массовыми общественными организациями пролетариата и крестьянства и представляли в основном интересы верхушки деревни. Рабочие и трудящиеся деревни в кооперативных организациях мало принимали участие.

Правящие круги кооперативов были заинтересованы не допускать участия в кооперативах большого числа населения, поскольку меньшее число зажиточных членов-пайщиков делили между собой в виде премий за участие в товарообороте часть прибылей, которые, однако, образовались от операций главным образом с некооперированным населением. Увеличению числа пайщиков мешали также и высокие паевые взносы, непосильные для более широких слоев населения.

Все это, вместе взятое, показывает социальную природу торговых кооперативов буржуазной Литвы.

Торговая кооперация в целом, имея незначительную торговую сеть, не имела большого значения в масштабе всей страны. Ее розничный товарооборот составлял лишь около 15% всего розничного товарооборота страны. Однако отдельные потребительские общества, сельхозкооперативы и их магазины по сравнению с мелкой частной торговой сетью представляли собой сравнительно крупные капиталистические торговые предприятия.

Значительно большую роль в экономике страны играл союз торговых кооперативов «Лиетукус», который стал крупной разветвленной оптовой торговой организацией. В закупках и экспорте некоторых сельскохозяйственных продуктов, а также в импорте и торговле некоторыми товарами широкого потребления он занимал монопольное положение.

Деятельность торговых кооперативов и «Лиетукуса» имела явно капиталистический характер. Не имея сколько нибудь значительных собственных капиталов и стараясь устоять в ожесточенной конкурентной борьбе с частными предпринимателями, они, как и все капиталистические предприятия, стремились к получению прибыли.

Буржуазно-капиталистический характер «Лиетукуса» подтверждается также и тем, что фашистская власть использовала его, как и другие кооперативные центры, для проведения своей классовой экономической политики, главной чертой которой было стремление создать условия для обогащения национальной городской и сельской буржуазии.

Городская национальная буржуазия обогащалась путем создания, наряду с крупными кооперативными центрами, различных акционерных обществ со смешанным кооперативно-государственным капиталом. Всеми этими организациями завладела «кооперативная олигархия», те же лица из национальной буржуазии, для которой эти организации служили средством накопления частного капитала.

Наряду с обогащением городской крупной буржуазии сельская буржуазия также получала через «Лиетукис» большие выгоды, в частности значительные суммы общенародных средств в виде доплат к низким экспортным ценам зерна; зажиточные слои крестьянства обеспечивались на льготных условиях сортавыми семенами, удобрениями, сельскохозяйственными машинами, инвентарем и т. д.

На примере торговой кооперации буржуазной Литвы полностью подтвердилась общая оценка кооперативного движения, данная К. Марксом и В. Лениным.
